

РАДОМИР СТАНИЋ

ВИСОК ДОМЕТ НАШЕ СТВАРАЛАЧКЕ НАУЧНЕ МИСЛИ

(ЗАКОНИК ЦАРА СТЕФАНА ДУШАНА — Струшки и Атонски рукопис, књ. I, издање САНУ, Београд, 1975)

Наш најпознатији средњовековни извор за проучавање правне историје и уопште за дубље познавање ове епохе — Законик цара Стефана Душана, настао 1349. и 1354. године, није сачуван до наших дана у оригиналу. О његовим историјским и правним вредностима упознајемо се преко очуваних преписа којих има двадесет и пет, а који се данас чувају у Београду, Новом Саду, Загребу, Цавтату, Вршцу, Москви, Прагу, Софији и Хиландару. Од овог броја једва је половина објављена у свом интегралном тексту, док су остали само делимично публиковани, разуме се са потпуно различитим методолошким приступом, научним интересовањима и циљевима.

Схватајући овај документ као изузетно значајан историјски извор за проучавање друштвено-политичких и других односа, не само у средњовековној Србији, већ уопште у Византији, и оцењујући га као основни и незаменљиви правни споменик средњовековне Србије, Српска академија наука и уметности је Одбору за изворе српског права поверила један врло обиман и сложен задатак: критичко објављивање интегралних текстова свих очуваних преписа Душановог законика.

Да би се приступило критичком публиковању рукописа Душановог законика, извршена су истраживања, на основу којих је установљено да су сачувани следећи рукописи преписа овог капиталног средњовековног правног извора: Струшки из око 1385, Атонски из око 1418, Хиландарски из XIV века, Студенички из треће деценије XV века, Бистрички из 1480, Барањски из друге половине XV века, Призренски из краја XV или почетка XVI века, Ходошки из око 1440, Шишатовачки из 1451, Равнички из половине XVII века, Софијски из истог времена, Раковачки из 1700, Борђошки из XVII века, Текелијин из XVII века, Стратими-

ровићев с краја XVII или почетка XVIII, Ковиљски из средине XVIII века, Патријаршијски из XVIII века, Карловачки из 1764, Грбаљски из 1767, Вршачки из 1772, Николајевићев из 1784/85, Јагићев из средине XIX века, Божишићев из истог времена и Руднички (београдски) из XVII века, који је, чуван у београдској Народној библиотеци, изгорео 1941. године. Срећом, сачуван је његов препис.

Подухват САНУ око објављивања свих сачуваних рукописа мотивисан је тежњом да се они обједине у једној едицијоној целини, у којој би сви рукописи били припремљени, критички размотрени и објављени на једнообразан начин, како би се олакшало њихово научно коришћење и упоредно изучавање. Неки раније објављени рукописи Душановог законика постали су, по начину публиковања и разматрања, потпуно превазиђени, а поједини и научно неупотребљиви. Тако се већ одавно појављивала потреба да се једним амбициознијим подухватом сви рукописи обелодане у савременој научној осмишљености, у оквиру једног зборника, на основама јединствених и опште усвојених научних принципа. Планирано је да се појави више томова. Сваки рукопис биће публикован у облику верне фотографске репродукције да би се научној јавности омогућио увид у сам изворни текст. Сем тога, сваки рукопис ће бити објављен у препису старосрпског текста. Преписи ће се вршити по утврђеним методама транскрибовања и разрешавања, а задржаће се ове особине графика и ортографије. Уз преписе старосрпских текстова биће дати и преводи на савремени српскохрватски језик.

Сви ови захтеви из опсежног пројекта САНУ доследно су остварени на најбољи могући начин у првом тому Законика цара Душана Стефана, који се недавно појавио. Овај том садржи два рукописа Душановог законика: Струшки и Атонски.

Обиман, великог формата, овај том посвећен двама најстаријим очуваним рукописима Законика, управо је угледан примерак, који, као први у низу других постојећих, указује на изузетну научну сериозност којим је саздан. По тим обележјима, по прворазредности техничко-ликовне опреме, коју је зналачки и извентивно изаршио Светислав Манџић, ова књига представља не само успешан почетак остваривања једног великог подухвата САНУ, већ једно од најрепрезентативнијих издања које се код нас у последње време појавило.

Књига започиње текстом др Милана Бартоша „Зборник рукописа законика цара Стефана Душана (1349. и 1354. године-“, којима је на јасан и прегледан начин, предочио суштину пројекта САНУ, циљеве зборника и начин на који ће се остваривати. Осврћући се, историографским приступом, на степен научне обраде очуваних рукописа Душановог законика, он је указао на сасе аспекте оправданости оваквог једног амбициозног издавачког подухвата.

Студија Бранислава М. Недељковића „О саборима и законодавној делатности у Србији у време владавине цара Стефана Душана са посебним освртом на доношење законика цара Стефана Душана“ резимира сва до данас позната сазнања о нашим средњовековним саборима која су дошла као плод помних изучавања С. Новаковића, Т. Тарановског, Н. Радојчића, А. Соловјева и других. Недељковић је као врстан познавалац историјских извора успео да својим новим истраживањима продуби проблем сабора и законодавне делатности у средњовековној Србији, предлажући нека нова решења за спорна и хипотетична питања. У сваком случају, ова његова расправа представља нови допринос научном сагледавању места, улоге и значаја средњовековних сабора у систему власти у средњовековној Србији, а посебно за време цара Душана.

У изванредно интересантној расправи „Историографија Струшког и Атонског рукописа“ Томице Никчевић опширно су разматрани порекло и опис ова два најстарија и по многим својствима најзначајнија рукописа законика цара Стефана Душана, затим њихова досадашња издања и редакцијска класификација. Писац је, готово до танчина, осветлио сва најважнија историографска питања везана за ова два рукописа, тако да је по први пут дата потпуна научна представа о проналаску рукописа, интересовању научника, њиховом односу и оцени, датовању, затим њиховим издањима и о другим проблемима

који су до сад врло мало или нису никако обрађивани. Значај ове расправе састоји се у томе што су читаоцу дата на увид сва збивања око ова два рукописа у научном и стручном свету од 1845. године, од како их је пронашао професор Казањског универзитета и познати руски слависта Виктор Иванович Григорович, па све до њиховог уласка у овај научно драгоцен зборник. Упознати смо темељно о свим облицима њиховог проучавања у коме су нарочито значајно учешће узели: П. Шафарик, Т. Флорински, В. Богошић, А. Викторов, С. Новаковић, А. Соловјев, Н. Радојчић и други. Подробно смо обавештени о њиховим досадашњим интегралним или фрагментарно-компаративним издањима. Искрпне анализе Т. Никчевића свих досадашњих издања Струшког и Атонског рукописа, а особито њихове редакцијске класификације презентирале су нам значајна сазнања о свему ономе што је карактерисало напоре и племените покушаје да се ова два изванредно вредна правна извора уведу у креативне научне токове.

Струшки и Атонски рукопис Душановог законика, макар колико су, у извесним случајевима, доста свестрано разматрани, нису наикада били предмет посебних и исцрпних филолошких студија. Зато је утолико значајнија чињеница што су у Зборник уврштене расправе „Језик Струшког преписа“ и „Језик Атонског преписа“, које је написала Ирена Грицкат — Радуловић. Анализом префињеног зналаца, са истанчаним осећањем, И. Грицкат — Радуловић је оба преписа ставила под лупу критичких и оштроумних разматрања, дошавши до врло значајних опсервација и закључака о графици, правопису, фонетици, морфологији, творби речи, лексици, синтакси, фразеологији и стилистици оба преписа. Веома су занимљиве констатације о истоветности и разликама језика ова два рукописа, које ће, несумњиво, обогатити научна сазнања о филолошким карактеристикама правних рукописа.

И Струшки и Атонски рукопис, који се данас чувају у библиотеци „Владимир Илич Лењин“ у Москви, донети су у овом Зборнику у фототипским прилозима, које је са дијапозитива у боји израдио Миодраг Ђорђевић. Поред тога, њихове преписе је извршио Димитрије Богдановић, без транскрипције у дипломатичном смислу речи, што значи да нису репродуковани наредни знаци, акценти, спирити, титуле и др. Исто тако, приликом преписа није чињен никакав покушај реконструкције нити попуне празнина било које врсте, што је у научном погледу сасвим оправдан и прихватљив метод. Димитрије Богдановић је, такође, извршио тачне описе оба рукописа и превео их на савремени српско-хрватски језик и то на маестралан начин. Као одличан познавалац српско-словенског језика, Д. Богдановић је у преводима ова два рукописа задржао у одговарајућој мери архаичну и изворном тексту блиску форму реченице и израза, чиме је сачувао особеност стила и карактера законодавне технике из времена доношења Закона, односно његових верзија у оба превода.

Уз резиме на француском језику свих тестова расправа у овом Зборнику, интегрални Атонски препис је преведен на овај језик с циљем да се инострану научна јавност упозна што боље са садржином и историјско-правним значајем овог рукописа. Потреба за преводом бар једног преписа на један од великих светских језика указивала се као неопходна из разлога што постоји изражено интересовање светске науке за Душанов законик као средњовековни српски законски споменик. Такође се овај превод наметао стога што су ранији преводи рађени са недовољно критичности и адекватности у односу на сам текст Атонског преписа. Превођење је извршила Јованка Миловановић.

Једноставнијем, лакшем и потпунијем коришћењу Зборника веома су допринели савесно израђени Индекс чланова Душанова законика, Терминолошки речник (Д. Богдановић) и Регистар појмова и израза (Т. Никчевић).

По успешности започетог грандиозног подухвата САНУ, први том рукописа Душановог законика сведочи на најбољи начин о дометима наше савремене стваралачке научне мисли и истовремено побуђује на размишљање о потреби критичког објављивања наших капиталних историјских извора, чија су издања већ постала застарела а понекад и научно неупотребљива.